

హైదరాబాదులో తొలి తెలుగు పత్రికా రచయిత్రులు

డా || తిరుమల రామచంద్ర

1-4-880/20/8/A, బరోడా బ్యాంక్ కాలనీ, న్యూబాకారాం, హైదరాబాద్ - 500 380.

ఉమ్మడి మద్రాసు రాష్ట్రంలోని ఆంధ్ర ప్రాంతంలో పునరుజ్జీవనోద్యమం 19వ శతాబ్దం ద్వితీయ పాదంలోనే ప్రారంభమయినా, అప్పటి హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలోని తెలుగు ప్రాంతమైన తెలంగాణాలో 20వ శతాబ్దం ప్రథమ పాదంలో గాని ప్రారంభం కాలేదు. ఈ ఉద్యమం తెలంగాణాలో గ్రంథాలయ స్థాపనతో మొలకెత్తిందని అనవచ్చు. హైదరాబాద్ నగరంలో శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్ర భాషా నిలయమనే గొప్ప గ్రంథాలయం 1901లో స్థాపితమైంది. 1904లో హనుమకొండలో రాజ రాజ నరేంద్ర ఆంధ్ర భాషా నిలయం అనే గ్రంథాలయం వెలిసింది. సికిందరాబాద్ నగరంలో ఆంధ్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయం 1905లోను, విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమండలి 1906లోను ప్రారంభమయ్యాయి. ఈ గ్రంథాలయోద్యమం ప్రజలలో జాతీయ చైతన్యాన్ని కలిగించింది. దీని ఫలితంగా 1921లో ఆంధ్రజన సంఘం అనే సంస్థ నెలకొన్నది.

గ్రంథాలయోద్యమంతోపాటు గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం కూడా తలెత్తింది. ఆంధ్ర ప్రాంతంలో ముద్రణ, పత్రికా ప్రచురణ క్రైస్తవ మిషనరీల వల్ల ఆరంభమై వ్యాప్తి చెందగా, తెలంగాణాలో ముద్రణాలయ స్థాపన శ్రేయస్సు మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలోని గద్వాల, వనపర్తి సంస్థానాధీశులకు సిద్ధించింది. వీరు ప్రాచీన సాహిత్య గ్రంథాల ముద్రణ కోసం 20వ శతాబ్దం తొలి దశకంలో తమ సంస్థానాల రాజధానులయిన గద్వాల, వనపర్తి పట్టణాలలో తెలుగు ముద్రణాలయాలు నెలకొల్పి పెక్కు ప్రాచీన సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథాలను ముద్రించి చాలా సరసమైన ధరలకు ప్రజలకు అందజేశారు. ముఖ్యంగా వనపర్తిలో సుప్రసిద్ధ విద్వత్కవి. విమర్శకులు శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవి గారు ముద్రణ, ప్రచురణ నిర్వాహకులుగా ఉండి నన్నెచోడుని కుమార సంభవం అపూర్వ గ్రంథాలను ప్రచురించారు.

ముద్రణతోపాటు పత్రికలు కూడా ప్రారంభమయ్యాయి. శ్రీ శ్రీనివాసశర్మ అనే వారు 1913 లో “ హితబోధిని” అనే మాసపత్రికను ప్రచురించారు. ఆయనే దానికి సంపాదకుడు కూడా. ఇదే తెలంగాణాలో తొలి తెలుగు పత్రిక. దీనితో కలిగిన ప్రోత్సాహంతో కాబోలు వరంగల్ జిల్లా ఇనుగుర్తి నుంచి ‘తెనుగు’ అనే వార పత్రిక, నల్లగొండ జిల్లా ప్రధాన పట్టణమైన నల్లగొండ నుంచి ‘నీలగిరి’ అనే వార పత్రిక వెలువడ్డాయి. 1920లో ‘తెనుగు’ పత్రిక సంపాదకులు ఒద్దిరాజు సోదరులు - శ్రీ సీతారామ చంద్రరావు, శ్రీ రాఘవ రంగారావు గార్లు. వీరు గొప్ప సంస్కృతాంధ్ర విద్వాంసులు. వారి నిరంతర కృషి వల్ల ఈ వార పత్రిక దాదాపు ఐదు సంవత్సరాలు సాగింది. ‘నీలగిరి’ వార పత్రిక సంపాదకులు నరసింహారావు. ఈయన తెలుగు, ఉర్దూ భాషలలో నిష్ణాతులు. ఈ పత్రిక కూడా ఐదు సంవత్సరాల తర్వాత ఆగిపోయింది. తెలంగాణా వార్తాపత్రిక అని కొంత వరకు అనదగిన ఈ వారపత్రికలు రెండూ రాష్ట్ర రాజధాని అయిన హైదరాబాదునుంచి కాక జిల్లా పట్టణాల నుంచి రావడం గమనించదగిన విషయం.

ముద్రణాలయాల స్థాపన, గ్రంథాలయోద్యమం, పత్రికల ప్రచురణ, పరిసర బ్రిటిష్ భారత రాష్ట్రాలలోని జాతీయోద్యమ ప్రభావం, దక్షిణాఫ్రికా నుంచి గాంధీజీ భారత దేశానికి తిరిగి వచ్చి భారత దేశమంతటా జరిపిన పర్యటన ఫలితం మొదలైన వాటి వల్ల హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో ముఖ్యంగా తెలంగాణా ప్రాంతంలో కలుగుతున్న ప్రజా చైతన్యానికి ఆందోళన చెందిన నిజాం ప్రభుత్వం గస్తీ తిర్పన్ (సెక్షన్ 53) అనే నిబంధనను జారీ చేసింది. ఇది బ్రిటిష్ భారతంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం అమలు పరచిన 144వ సెక్షన్ వంటిది. ఈ గస్తీ తిర్పన్ కు ముందు 1921లో నిజాం ప్రభుత్వం ఒక ఫర్మానా ద్వారా సమావేశాలు నిషేధించింది. గస్తీ తిర్పన్ (53వ నిబంధన) వల్ల వాక్ స్వాతంత్ర్యం, పత్రికల ద్వారా గాని, ఇతర విధాల గాని భావప్రకటన స్వాతంత్ర్యం హరించుకుపోయాయి. రాష్ట్ర మంతటా శ్మశాన శాంతి నెలకొన్నది. ఆ భయంకర పరిస్థితిలోను ఒద్ది రాజు సోదరులు వార పత్రిక 'తెనుగు' ను ఐదేళ్లపాటు 1925వరకు లాగడం వారి ధైర్య సాహసాలకు నిదర్శనం. అలాగే నరసింహారావు గారూ కష్టాల పరంపరలో 'నీలగిరి' వార పత్రికను ఐదేళ్లపాటు నడిపారు.

ఈ క్లిష్ట పరిస్థితిలో అదృష్టవశాత్తు సురవరం ప్రతాప రెడ్డి గారు 1925లో గోలకొండ పత్రికను ప్రారంభించారు. ఇది మొదట వారానికి రెండు సార్లు (బై - వీక్లీగా) వెలువడుతూ తర్వాత దిన పత్రిక అయింది. ప్రతాప రెడ్డి గారు తమ పేరుకు తగినట్లే మహా ప్రతాపశాలి. ప్రజల కష్ట నిష్ఠురాలను, ఆశలను, ఆశయాలను వివరించడంలో, న్యాయాన్ని దృఢంగా నిరూపించడంలో అన్యాయాన్ని ధైర్యంగా ఖండించడంలో 'గోలకొండ' పత్రిక ప్రజా ఉద్యమానికి ప్రతీకగా నిలిచింది. ఈ పత్రిక ఆంధ్రజన సంఘం ఆదర్శాలను వ్యాపింపజేయడానికి చాలా కృషి చేసింది. ఇది 1966లో ఆగిపోయింది.

'గోలకొండ' పత్రిక స్థాపన జరిగిన రెండేళ్లకు అంటే, 1927లో శ్రీ పి.ఎన్.శర్మ అనే వారు 'సుజాత' అనే మాస పత్రికను హైదరాబాదు నుంచి ప్రారంభించారు. తర్వాత దీనిని శ్రీ ప్రతాప రెడ్డి గారు, శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు సంయుక్త సంపాదకులుగా మూడు సంవత్సరాలు నిర్వహించారు. పిదప ఆగిపోయింది. తర్వాత ఇది ఇరవై ఏళ్లకు 1950లో పునరుద్ధరించడం జరిగింది.

సుజాత మాసపత్రిక 1930లో మొదట ఆగిపోయిన తర్వాత కొంత కాలం వరకు ఏ పత్రికా-మాస, వార పత్రికలు వెలువడలేదు. తర్వాత దేశబంధు, దక్కన్ కేసరి, తెలుగు తల్లి విభూతి మాస పత్రికలు వెలువడ్డాయి. తెలుగుతల్లి, విభూతి సికిందరాబాదు నగరం నుంచి వెలువడ్డాయి. 'తెలుగుతల్లి' సంపాదకులు రాచమల్ల సత్యవతీ దేవి గారు, 'విభూతి' పత్రిక సంపాదకులు మహా విద్వాంసులు చిదిరె మఠం వీరభద్రశర్మగారు. ఈయన తర్వాత కాశీలోని జంగంవాడీ మఠాధిపతులై అకాలంలో మరణించారు.

శ్రీ చివుకుల అప్పయ్య శాస్త్రి గారనే విద్వాంసులు సికిందరాబాదు నుంచి "దివ్య వాణి" అనే వార పత్రికను వెలువరించారు. ఇది 1947 వరకు వచ్చింది. శ్రీ భాగ్య రెడ్డి అనే హరిజన నాయకుడు "భాగ్య నగర్" అనే వార పత్రికను ప్రారంభించారు. ఇది దాదాపు 15 సంవత్సరాలు సేవచేసింది.

రాచమల్ల సత్యవతీ దేవి గారు

ఈ పత్రికలన్నీ పుబ్లిక్ పుబ్లిక్ ముఖలో మాడిపోవడానికి కారణాలు ఊహితీతాలేమీ కావు.

ఆ కాలంలో హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో అక్షరాస్యత 3.9 శాతం. వారిలో ఉర్దూ మాత్రభాష కాని వారిలో అక్షరాస్యత 2.4 శాతం. ప్రజాసామాన్యంలో రాజకీయ చైతన్యం చాలా తక్కువ. హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో తెలుగు ఆత్యధిక సంఖ్యాకుల భాష అయినా, ఉర్దూ అధికార భాష అధికార భాషను నేర్వడంలోని ప్రయోజనాలను బట్టి తెలుగువారు కూడా ఉర్దూ వైపే ఎక్కువగా మొగ్గేవారు. ప్రభుత్వ ప్రోత్సాహం తెలుగుకు ఏ విధంగానూ ఉండేది కాదు. ఈ కారణాల వల్ల తెలుగు పత్రికలు నిలువ లేకపోయేవి. తెలుగు పత్రికా రచయితల సంగతి ఇక చెప్పనక్కరలేదు.

తెలుగు పత్రికా రచయితలలో పురుషుల సంగతే ఇలా ఉన్నప్పుడు, స్త్రీల సంగతి ఏమి చెప్పగలం! అయినా హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో తొలి తెలుగు పత్రికా రచయిత్రి సంపాదకురాలు అయిన కీర్తి "తెలుగుతల్లి" సంపాదకురాలు శ్రీమతి రాచమల్ల సత్యవతీ దేవి గారిని వరించింది.

శ్రీమతి రాచమల్ల సత్యవతీ దేవి గారి తండ్రి గుంటూరు వాస్తవ్యులు గ్రంథి వేంకట సుబ్బరాయ గుప్త గారు. ఈయన గొప్ప సంస్కర్త. "బ్రాహ్మణ పురోహితులు ఎందుకు? వైశ్యులకు వేదాధికారం ఉంది కదా! మనలో మనమే హవ్య కవ్యాలకు పురోహిత్యం చేసుకోలేమా" అనే ఉద్యమం ప్రారంభించి నవారు అలాంటి వాతావరణంలో పుట్టి పెరిగిన వారు సత్యవతీ దేవి.

సత్యవతీ దేవి 1913 నవంబర్ 7 వ తేదీన (ప్రమాదీచ నామ సంవత్సర కార్తీక శుద్ధ నవమినాడు) గుంటూరులో జన్మించారు. గుంటూరు నగరంలోనే ఉన్న శారదా నికేతనంలో భాషా ప్రవీణ చదివారు. శారదా నికేతనం విద్యా ప్రణాళిక ప్రకారం మెట్రిక్యులేషన్ పరీక్ష కూడా ఇచ్చారు. తండ్రి వేంకట సుబ్బరాయ గుప్త 'ఆంధ్ర మాత' అనే వార పత్రిక నడపడం వస్తుగుణ దీపిక అనే ఆయుర్వేద గ్రంథం, మరి కొన్ని గ్రంథాలూ రచించడం, వైశ్యులలో జాగృతి కోసం సంస్కారోపన్యాసాలు ఇవ్వడం మొదలయిన వాటి ప్రభావం సత్యవతీ దేవి గారిపై పడింది. వీటన్నిటికీ మకుటాయమానంగా మహా విద్వాంసులు పల్లె పూర్ణ ప్రజ్ఞాచార్యుల శిష్యరికం. ఆ ఆచార్యుల అనుగ్రహం వల్ల సత్యవతీ దేవి గారికి సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యాలలో మంచి పాండిత్యమే ఏర్పడింది. అప్పటికి ఇంకా ఆమెకు 14 ఏళ్ల వయస్సే. శారదా నికేతనంలో మంచి క్రమశిక్షణతో విద్యాభ్యాసం చేయడం వల్ల గొప్ప ఆదర్శాలు ఏర్పడ్డాయి.

తండ్రి గ్రంథి వేంకట సుబ్బరాయ గుప్త సంస్కర్త కాబట్టి తన కుమార్తెకు రజస్వలానంతర వివాహం చేయాలనుకొని, అభ్యుదయ భావాలుగల వరుని కోసం అన్వేషిస్తున్నారు. అప్పుడు వైశ్యులలో రజస్వలానంతర వివాహమనేదే గొప్ప ముందడుగు. వేంకట సుబ్బరాయ గుప్త ఒకసారి పండరీపురం యాత్ర చేసి తిరిగి వస్తూ సికిందరాబాదులో దిగారు. శారదా నికేతనం స్థాపకులయిన ఉన్నవ లక్ష్మీ నారాయణ పంతులుగారి సోదరులు ఉన్నవ సుబ్బరావు గారు (బి.ఎ., బి.ఎల్) హైదరాబాదులో ఉన్నతోద్యోగంలో ఉన్నారు. వేంకట సుబ్బరాయ గుప్త ఉన్నవ సుబ్బరావుగారిని కలుసుకొని యథాలాపంగా తమ కుమార్తె సత్యవతీ దేవి సంస్కార వివాహం గురించి ప్రస్తావించారు. సుబ్బరావు గారికి రాచమల్ల శరభయ్య గారనే మిత్రులున్నారు. ఆయన సికిందరాబాదులో ఒక దుకాణంలో గుమాస్తా. దేశ భక్తి గలవారు సంస్కార ప్రియులు. ఆయన కుమారుడు వీరేశలింగం గారు వేంకట

సుబ్బరాయ గుప్త శరభయ్య గారితో ముచ్చటిస్తూ, " మీ కుమారునికి నా కుమార్తెను ఇచ్చి వివాహం చేయదలచాను. అంగీకరించండి" అని కోరారు. ఉన్నవ సుబ్బారావుగారు ప్రోత్సహించారు. వీరేశలింగం గుప్త గారు అప్పుడు రైల్వేలో పనిచేస్తున్నారు. ఆయనతో సత్యవతీ దేవి గారికి 1927లో వివాహం జరిగింది. వివాహానంతరం ఆమె సికిందరాబాదుకు భర్త ఇంటికి వచ్చారు.

సికిందరాబాదు అప్పుడు బ్రిటిష్ వారు పరిపాలనలో ఉండేది. ఆమె సికిందరాబాదు చేరిన తర్వాత దక్షిణ భారత హిందీ సభ వారి హిందీ విశారద పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయ్యారు. సికిందరాబాదులో ఉన్న కీస్ హైస్కూలు వారు తెలుగు హిందీ ఉపాధ్యాయునిగా రమ్మని ఆమెను నిర్బంధం చేశారు. ఆమె దృష్టి పత్రికా రచన, పత్రికా సంపాదకత్వాలపై ఉన్నందు వల్ల ఉపాధ్యాయినీ పదవి ఆమెకు అంతగా నచ్చలేదు.

ఆ సమయంలో సికిందరాబాదులో ఏ పత్రిక లేదు. హైదరాబాద్ నుంచి 'గోలకొండ' పత్రిక ఒకటే వచ్చేది. ఇనుగుర్తి నుంచి వచ్చే 'తెలుగు' పత్రిక నల్లగొండ నుంచి వచ్చే 'నీలగిరి' పత్రిక హైదరాబాదు నుంచి వస్తున్న 'సుజాత పత్రిక' ఆగిపోయాయి. సత్యవతీ దేవిగారికి, ఆమె భర్త వీరేశలింగంగుప్త గారికి ఒక మాస పత్రిక పెడదామనే వాంఛ మిక్కుట మయింది. రాష్ట్రంలో గ్రంథాలయోద్యమమూ తీవ్రంగా ఉంది. కాని సికిందరాబాదులో ఆంధ్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయం ఒక్కటే ఉంది. మరొక తెలుగు గ్రంథాలయం కూడా అవసరమనీ భావించారు. వీరేశలింగం గారి మిత్రులు పాలసాని దేవేంద్ర (బి.ఎ., బి.ఎల్.), సాల్వేరు రామయ్య (కంట్స్మెంటులో ఉద్యోగి), కె.సి. గుప్త మొదలయిన వారు గ్రంథాలయ స్థాపన, పత్రిక ప్రచురణల భావాన్ని బలపరిచారు. అయితే, ఎట్లా? వారంతా ప్రభుత్వోద్యోగులు. అందరూ ఆలోచించారు. సత్యవతీ దేవి గారి పేర సంపాదక, ప్రచురణ కర్తగా డిక్లరేషన్ తీసుకోడం మంచిదని, తామంతా తెరవెనుక ఉండి తోడ్పడాలని నిర్ణయమైంది. కంట్స్మెంటులో పనిచేస్తున్న సాల్వేరు రామయ్య గారి చొరవతో పత్రికా ప్రచురణకు కంట్స్మెంటు బోర్డు అనుమతి ఇచ్చింది. సత్యవతీ దేవి గారు సంపాదకురాలుగా "తెలుగు తల్లి" అనే పేరుతో మాస పత్రిక 1930లో వెలువడింది.

"తెలుగు తల్లి" పత్రిక జేమ్స్ స్ట్రీట్లోని ప్రిమియర్ ప్రెస్లో అచ్చయ్యేది. ప్రతులు వేయిలోపే. సికిందరాబాదు బ్రిటిష్ అధీనంలోని కంట్స్మెంటు బోర్డు పాలనలో ఉన్నందున స్వేచ్ఛకు, వాక్ స్వాతంత్ర్యానికి గాని, భావ ప్రకటన స్వాతంత్ర్యానికి గాని అంతగా అంతరాయాలు లేకున్నా, "తెలుగు తల్లి" ఎక్కువగా వివాదగ్రస్తమైన రాజకీయాలకుపోక సారస్వతానికే ప్రాధాన్యమిచ్చేది. పోతన ప్రత్యేక సంచిక మొదలయిన ప్రత్యేక సంచికలను "తెలుగు తల్లి" ప్రచురించింది. ఈ పత్రికలలో అప్పటి నిజాం ప్రభుత్వం విద్యాశాఖ కార్యదర్శి భార్య శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీ దేవి, ప్రముఖ సంఘ సేవకురాలు, విదుషీమణి, శ్రీమతి ఎల్లా ప్రగడ సీతా కుమారి, జిల్లా జడ్జి భార్య శ్రీమతి నందగిరి ఇందిరా దేవి, ప్రముఖ సంఘసేవిక, ఇందిరా సేవా మందిరం స్థాపకురాలు లలితకళానిష్ఠాత తర్వాత విద్యాశాఖ ఉపమంత్రి అయిన సంగం లక్ష్మీ బాయి మొదలయిన రచయిత్రులు "తెలుగు తల్లి"లో వ్యాసాలు, కవితలు, కథలు రాసేవారు. సత్యవతీ దేవి గారు ఈ పత్రికను చక్కగా నిర్వహించారు.

అప్పుడు సికిందరాబాదులో ఉన్న గ్రంథాలయం ఒక్కటే ఆంధ్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయం. మరొక గ్రంథాలయం నెలకొల్పాలనే అభిప్రాయం సత్యవతీ దేవిగారు మొదలైన వారికి కలిగింది. మదూరు రాఘవులు మొదలైన వారితో కలిసి, “భాషాకల్పవల్లీ సంఘ గ్రంథాలయం అనే పేరుతో ఒక గ్రంథాలయం స్థాపించారు. గాంధీజీ హైదరాబాదు వచ్చినప్పుడు, హైదరాబాదు, సికిందరాబాదులలో ఆయనకు ఎవరూ స్వాగతం చెప్పడానికి ముందుకు రాలేదు. చాలా భయపడ్డారు. రాష్ట్రంలోను, దేశంలోను రాజకీయ పరిస్థితి అలాంటిది. సత్యవతీ దేవి గారు, ఆమె భర్త వీరేశలింగం గుప్తగారు, వారి మిత్రులు గాంధీజీని భాషా కల్పవల్లీ గ్రంథాలయానికి ఆహ్వానించి, సన్మానించి నూట పదార్లు సమర్పించారు.

దేశంలో సహాయ నిరాకరణోద్యమం ముమ్మరంగా ఉంది. 1928లో లాహోర్లో లాలా లాజ్ పత్ రాయ్ సత్యాగ్రహం చేశారు. పోలీసులు ఆయనపై లాఠీఛార్జీ జరిపారు. దానికి నిరసనగా సికిందరాబాదులో సత్యవతీ దేవిగారు, ఆమె భర్త, తక్కిన మిత్రులు హార్టాజ్ జరిపారు. ఆ సమయంలో సికిందరాబాదులో జరుగుతున్న మొయినుద్దోలా క్రికెట్ పోటీలు ఆపివేయించారు. హార్టాజ్ ప్రభావం పాక్షికమే అయినా, అదే హైదరాబాద్ రాష్ట్రంలో తొలి హార్టాజ్. ఆ కీర్తి సత్యవతీ దేవిగారిది.

సికిందరాబాదు నగరం, పరిసర ప్రాంతాలు కంటోన్మెంట్ బోర్డు అధీనంలో ఉండేది. కంటోన్మెంట్ బోర్డు ఎన్నికలు 1930లో తొలిసారిగా జరిగాయి. ఆ ఎన్నికలలో సత్యవతీ దేవి గారిని నిలబెట్టాలను కున్నారు కొందరు. ఆమె పోటీ చేసి ఉంటే గెలిచేవారే. కాని, పెద్దలు ఒప్పుకోలేదు. కాబట్టి సాల్వేరు రామయ్య కంటోన్మెంటు బోర్డు లోని తన పదవికి రాజీనామా ఇచ్చి, పోటీ చేశారు. బోర్డు వారు ఓటర్ల జాబితాను ముద్రించినా, రహస్యంగా దాచారు. అభ్యర్థులకు అందజేయలేదు. సాల్వేరు రామయ్య గారు రహస్యంగా నాటిని సంపాదించి నకలు చేసుకొని, ఇచ్చిన వారికి మాటరాకుండా తిరిగి అప్పగించి వేశారు. సాల్వేరు రామయ్య కోసం సత్యవతీ దేవి, పాతా ఈశ్వరయ్య, భీమారపు రామచంద్రయ్య మొదలయిన నగర ప్రముఖులు ప్రచారం చేసినా, రామయ్య గారు గెలవలేదు. రెండో సారి ఎన్నికలలో గెలిచారు. రామయ్య గారు ఉద్యోగం మానివేసి, ఆటో మొబైల్ విడి భాగాల వ్యాపారం పెట్టి నగర ప్రముఖులయ్యారు.

సత్యవతీ దేవిగారు ఆంధ్ర మహాసభ, స్టేట్ కాంగ్రెస్ సమావేశాలలో క్రియాశీల కార్యకర్తగా పాల్గొన్నారు. గస్తీ తిర్పన్ నిషేధాజ్ఞలను ఉల్లంఘించి ఖద్దరు ప్రచారోద్యమంలోను, బహిరంగ సమావేశాల్లోను పాల్గొని ప్రసంగాలు చేశారు.

ఆ కాలంలో ఆంధ్ర ప్రతిక దిన పత్రిక ప్రతులు సికిందరాబాదుకు నాలుగు వచ్చేవి. కింగ్స్ వే (నేటి రాష్ట్రపతి రోడ్డు)లో ఉన్న ఆంధ్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయానికి ఒకటి, రుమాళ్ల కొండయ్య అనే వర్తక ప్రముఖుని ఇంటికి ఒకటి, మరి ఖద్దరు ప్రముఖులకు, భారతి మాసపత్రిక ఒక ప్రతి పై గ్రంథాలయానికి వచ్చేది.

సత్యవతీ దేవి గారు “తెలుగు తల్లి”ని 1940 వరకు నిర్వహించారు. తర్వాత దానిని, ఆమె పేరుతోనే ప్రముఖ దేశభక్తుడు ఆళ్వారుస్వామి గారు (సికిందరాబాదు వాస్తవ్యులు) కొంత కాలం

నిర్వహించారు. శెట్టి ఈశ్వర రావు గారు కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ పక్షాన ఈ పత్రికను ఆమె పేరుతోనే 1950 వరకు నడిపారు. ఈ వ్యాపకర్త కూడా ఆ పత్రికలో 1945లో కొన్ని వ్యాసాలు రాయటం జరిగింది.

సత్యవతి దేవి గారు తర్వాత గాంధీజీ నిర్మాణ కార్యక్రమంలో నిమగ్నులు కావడం వల్ల పత్రిక ఆగిపోయింది. సత్యవతి దేవి గారు ఇటీవల 1993 నవంబర్ 7వ తేదీన ఎనభై ఒకటవ సంవత్సరంలో ప్రవేశించారు. వృద్ధాప్యం వల్ల మరుపు వచ్చింది. భర్త వీరేశలింగం గుప్త ఆరోగ్యంగా ఉన్నారు. నివాసం 36ఎ, బన్సీ లాల్ పేట, సికిందరాబాద్ - 3.

గస్తీ తిర్పన్ వంటి భయంకర కాలంలో పత్రికను నిర్వహించిన ఈ వీరనారీమణిని, విదుషీ మణిని ఎంత పొగడినా తక్కువే.

సూర్యదేవర రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారు

రెండో వీరనారి, పత్రికా సంపాదకురాలు శ్రీమతి సూర్యదేవర రాజ్య లక్ష్మీ దేవి గారు. ఈమె సంస్కృతాంధ్ర హిందీ భాషా విదుషి చిన్న నాటి నుంచే జాతీయోద్యమంలో పాల్గొన్న దేశ భక్త.

ఈమె 1914మే 16 న కృష్ణాజిల్లా నందిగామ తాలుకా వీరులపాడు గ్రామంలో జన్మించారు. తండ్రి రంగా హనుమయ్య చౌదరి గారు మంచి సంస్కారం గలవారు. రాజ్యలక్ష్మీదేవి తండ్రి గారి వద్దే అమరం, ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం వల్లె వేసి, తెలుగు, సంస్కృత కావ్యాలు చదివారు. దేశంలో చెలరేగిన జాతీయోద్యమ ప్రభావం ఈమెపై పడింది. అన్నగారి వద్ద గుంటూరులో విద్యార్థినిగా ఉన్నప్పుడే పది, పదకొండు సంవత్సరాల ప్రాయం నాడే అప్పటి ప్రముఖులు మల్లికార్జున రావు, దుగ్గిరాల బలరామ కృష్ణయ్య, దుగ్గిరాల గోపాల కృష్ణయ్య, తాపీ ధర్మారావు, వీరేశలింగం, త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి మొదలయిన వారి ప్రభావం బాగా పడ్డది. హరిజనోద్యమం మొదలయిన వాటిలో అభిరుచి ఏర్పడింది.

గాంధీ - ఇర్విన్ ఒడంబడిక రద్దయిన తరువాత దేశంలో శాసనోల్లంఘనం ముమ్మరమయింది. రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారు 1932లో శాసనోల్లంఘనం గుంటూరులో జరిపి 14 నెలల సిక్లాసు కఠిన శిక్ష పొందారు. మద్రాసు వేలూరు కారాగారంలో ఉన్నారు. 1933లో విడుదల కాగానే రాజకీయ కార్యకలాపాలలోను, గాంధీజీ నిర్మాణ కార్యక్రమంలోను పాల్గొన్నారు. గుంటూరులో మహిళా జాతీయ విద్యాలయం స్థాపించి స్త్రీలకు హిందీ, తెలుగు సంస్కృత భాషలు నేర్పుతూ, తాము 1934లో దక్షిణ భారతాంధ్ర ప్రచార సభ వారి రాష్ట్ర భాషా విశారద పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయ్యారు. 1940 వరకు ఆ విద్యాలయం నిర్వహించారు.

దేశంలో జాతీయోద్యమం తీవ్రతరమయింది. వ్యష్టి సత్యాగ్రహానికి గాంధీజీ పిలుపు ఇచ్చారు. రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారు 1940లో వ్యష్టి సత్యాగ్రహంలో పాల్గొని మూడు నెలలు మద్రాసు జైలులో శిక్ష అనుభవించారు. గుంటూరు జిల్లాలో తొలిసారిగా వ్యష్టి సత్యాగ్రహం చేసిన తొలి వ్యక్తి రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గారే. తనను అరెస్టు చేసిన ఒంగోలు కలెక్టర్ తమను ఎంతో అభిమానంతో, గౌరవంతో చూశారని ఆమె ఆవ్హారు.

హరిజనోద్యమం సమయంలో ఒక ఘటన జరిగింది. రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారి ఇంట్లో ఒక ఖభకార్యం జరిగింది. రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గారు ఒక హరిజన మహిళకు అందరు స్త్రీలకు లాగే బొట్టుపెట్టి, గంధం పూసి తాంబూలమిచ్చి గౌరవించారు. దీనికి తీవ్రంగా అనుకూల, ప్రతికూల ప్రచారాలు జరిగాయి. రాజ్యలక్ష్మీ దేవి పేరు ఉద్యమంలో మారుమోగింది.

క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం 1942లో ఉధృతమయింది. లోక నాయక్ జయప్రకాశ్ నారాయణ్ దేశమంతటా ప్రచున్నంగా పర్యటిస్తూ, ఉద్యమాన్ని నిర్వహిస్తున్నారు. ఆయన విజయవాడకు వచ్చి శాసనోల్లంఘనం నిర్వహించడానికి ఐదుగురు మహిళలతో రెవెన్యూషనరీ కమిటీని నియమించారు. దానిలో ఒకరు రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గారు 1945 వరకు మారువేషాలతో రాష్ట్రమంతటా తిరుగుతూ, మహిళా సంఘాలు నెలకొల్పుతూ ఉద్యమాన్ని ఎంతో ఉత్తేజపరిచారు. ప్యాంటు, షర్టు తొడుక్కొని మగ వేషంతోను పోలీసులకు చిక్కకుండా పనిచేశారు. ఒక మారు జిల్లా పోలీసు సూపరింటెండెంటు సూర్యదేవర రామచంద్రరావు తమను అపాయం లేకుండా తమ ఇంట్లో దాచారని ఆమె చెప్పారు.

ద్వితీయ సంగ్రామం ముగియ వచ్చింది. బ్రిటిషు ప్రభుత్వం తన క్రౌర్యాన్ని తగ్గించుకొంది. జాతీయోద్యమ కార్యకర్తలు బాహాటంగానే దేశ సేవ చేయసాగారు. రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారు అండర్ గ్రౌండ్ కార్యకలాపాలకు స్వస్తి చెప్పి, బాహాటంగా పనిచేస్తూ గుంటూరు జిల్లా చేబ్రోలులో మహిళల కోసం రాజకీయ విద్యాలయం నిర్వహించారు. రాష్ట్ర మంతటా మహిళా సమాజం శాఖలు ఏర్పాటు చేశారు. మద్రాసులో ఉంటూ ఆంధ్ర మహిళా సభలో చేరి బెనారెస్ మెట్రిక్ పరీక్షకు చదివి ఉత్తీర్ణులయ్యారు.

జాతీయోద్యమం సఫలమయింది. దేశానికి 1947 ఆగస్టులో స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది. కాని, హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో రజాకార్లు మోరకృత్యాలు చేస్తూ హైదరాబాదును స్వతంత్ర రాజ్యంగా చేయడానికి పూనుకున్నారు. నిజాం నవాబు రజాకార్ల చేతి కీలుబొమ్మ అయ్యారు. ఆ పరిస్థితిలో హైదరాబాదు స్టేట్ కాంగ్రెస్ హైదరాబాదు రాష్ట్ర విమోచనోద్యమం ప్రారంభించింది. స్టేట్ కాంగ్రెస్ పరిసర రాష్ట్రాల సానుభూతి సహకారాల కోసం విజయవాడ, మద్రాసు, గుల్బర్గా మొదలయిన నగరాలలో విమోచనోద్యమ కార్యాలయాలు నెలకొల్పింది. విజయవాడ కార్యాలయంలో హైదరాబాదు కాంగ్రెస్ నాయకులు హయగ్రీవాచారి, వల్లూరు బసవరాజు, మాడపాటి రామ చంద్రరావు, డాక్టర్ మేల్కోటే మొదలయిన వారు తరచుగా ఉంటూ పోరాటంకోసం ప్రచారం చేస్తున్నారు. ఉద్యమ ప్రియ అయిన రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గారు హైదరాబాదు విమోచనోద్యమంలో పాల్గొనడం సహజం. ఆమె మధురగాయని టంగుటూరి సూర్యకుమారితో మద్రాసులోను, ఇతరత్రాను గానకచేరీలు నిర్వహించి విమోచనోద్యమానికి ధనసహాయం చేశారు. మద్రాసులో రామానంద తీర్థ, డాక్టర్ మేల్కోటేగార్లకు ఏర్పాటు చేసిన స్వాగతోత్సవంలో పాల్గొన్న ఏకైక మహిళ రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గారు.

రాజ్యలక్ష్మీ దేవిగారికి స్త్రీ జనోద్ధరణ కోసం భారత మహిళ అనే మాసపత్రికను ప్రారంభిద్దామనే ఉద్దేశం కలిగింది. కాని, హైదరాబాదు విమోచనోద్యమాన్ని సమర్థించడానికి వార పత్రిక ప్రారంభించడం అవసరమని పలువురు సలహా ఇచ్చారు. అందువల్ల 'తెలుగుదేశం' అనే వార పత్రికను ప్రారంభించడానికి ఆమె నిశ్చయించారు. 'తెలుగుదేశం' వార పత్రిక తొలి సంచిక 1948 జూన్ 8వ తేదీన

విజయవాడ నుంచి వెలువడింది. ఆ సంవత్సరం సెప్టెంబర్ నెలలో పోలీస్ చర్య జరిగి, హైదరాబాద్ రాష్ట్రం విముక్తి పొందింది.

రాజ్యలక్ష్మీదేవి గారికి ఇప్పుడు మరొక గురుతర కార్యభారం కలిగింది. అది విశాలాంధ్రోద్యమం. భాషా ప్రయుక్త రాష్ట్రాల సరిహద్దుల నిర్ణయం, ఏకీకరణ, భావసామరస్యం మొదలయినవి సామాన్య సమస్యలు కావు. వీటి సాధన కోసం 'తెలుగుదేశం' పత్రికను విజయవాడ నుంచి 1949 లో హైదరాబాదుకు తరలించారు. ఈ పత్రికలో 'మహిళాలోకం' అనే శీర్షికను శ్రీమతి ఎల్లాప్రగడ సీతాకుమారిగారు, ఇల్లిందల సరస్వతీ దేవి గారు నిర్వహించేవారు. సరస్వతీ దేవిగారు కథలు, సాంస్కృతిక వ్యాసాలు కూడా రాసేవారు. 'విద్యార్థిలోకం' అనే శీర్షికను డాక్టర్ . సి. నారాయణ రెడ్డి గారు నిర్వహించేవారు. అప్పటికి ఆయన ఇంకా విద్యార్థి. అంతర్జాతీయ సమస్యలను శ్రీ రాంభట్ల కృష్ణమూర్తి గారు చర్చించేవారు. 'తెలుగుదేశం' వారపత్రిక తెలంగాణ, ఆంధ్రుల సమైక్యకోసం, విశాలాంధ్ర నిర్మాణం కోసం, దాని అభివృద్ధి కోసం 12 సంవత్సరాలు కృషి చేసింది. అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావుగారి విశాలాంధ్ర నిర్మాణోద్యమాన్ని ఈ పత్రిక అన్ని విధాల సమర్థించింది.

'తెలుగు దేశం' వార పత్రికను హైదరాబాదుకు తరలించినపుడు ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశం పంతులు గారు హిమాయత్ నగర్ లో పత్రికకు ప్రారంభోత్సవం చేశారు. అప్పుడు ఆయన ప్రసంగిస్తూ "స్వరాజ్య" పత్రిక పెట్టి దెబ్బతిన్నాను. సూర్యదేవర రాజ్యలక్ష్మీ దేవి గొప్ప వీరనారీమణి. నాలాగా ఈమె దెబ్బతినకూడదు అని ఆశీర్వాదించారు.

రాజ్యలక్ష్మీదేవి గారు 1982లో వరంగల్ జిల్లా ములుగు నియోజక వర్గం నుంచి హైదరాబాదు రాష్ట్ర శాసనసభకు పోటీ చేశారు, 150 వోట్ల తేడాతో ఓడిపోయారు. 1952 నుంచి 1977 వరకు రాజకీయ, నిర్మణాత్మక కార్యకలాపాలలో పాల్గొంటూ, ఎమర్జెన్సీ కాలంలో జరిగిన ఘోరాలకు ప్రతికూలంగా ఉద్యమం సాగించారు. 1978లో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ రాష్ట్ర జనతా పార్టీ కన్వీనర్ గా ఉన్నారు. ప్రస్తుతం ఆంధ్ర ప్రదేశ్ మద్య నిషేధోద్యమానికి అధ్యక్షురాలు. మద్య నిషేధ మహిళా పరిషత్తు అధ్యక్షురాలు. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గ్రంథాలయ సంఘం కార్యదర్శిని.

మొన్నటి మే 16న ఎనభైయ్యో పడిలో ప్రవేశించారు రాజ్యలక్ష్మీదేవి గారు. భారత దేశానికి, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ కు అభ్యుదయం ఆకాంక్షిస్తూ ఉంటారు. నివాసం : 89/2 ఆర్.టి., సంజీవరెడ్డి నగర్, హైదరాబాదు.

ఇల్లిందల సరస్వతీ దేవిగారు

సరస్వతీ దేవిగారి పూర్వుల స్వస్థలం నెల్లూరు జిల్లా సింగరాయకొండ. తండ్రి శ్రీ కామరాజు వెంకటప్పయ్య గారు తూర్పు గోదావరి జిల్లా నర్సాపూర్ లో మున్సిప్ మేజిస్ట్రేటుగా ఉన్నప్పుడు, 1918 జూన్ 15న సరస్వతీ దేవి గారు నర్సాపూర్ లో జన్మించారు. నాల్గో పాఠం చదువుతున్నప్పుడు పన్నెండో ఏటనే హైదరాబాదులోని ఇల్లిందల సీతారామారావు గారితో వివాహమయింది. 15వ ఏట హైదరాబాదుకు అత్తవారిల్లుమెట్టారు. స్టాన్లీగర్ల్ హైస్కూలులో ఐదో పాఠంలో చేరి మెట్రిక్ పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయ్యారు.

భర్త సీతా రామారావు గారు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో ఉర్దూ మీడియంలో కెమిస్ట్రీ బి.ఎస్.సి., చదివారు. ఎం.ఎస్.సి. చదవడానికి మరెక్కడా అవకాశంలేనందువల్ల ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం కెమిస్ట్రీ ప్రొఫెసర్ శ్రీ అబ్దుల్ రహమాన్ గారి సిఫారసుతో డాక్టర్ విశ్వ విద్యాలయంలో చేరి ఎం.ఎస్.సి.లో డిగ్రీలు పొంది ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం రీడరుగా పనిచేసి, స్వాతంత్ర్యానంతరం విద్యాశాఖ కార్యదర్శిగా నియమితులయ్యారు.

సరస్వతీ దేవిగారు మెట్రిక్యులేషన్ తర్వాత స్వయంకృషి తోనే ఆంధ్ర, ఆంగ్ల, సంస్కృత, హిందీ భాషా సాహిత్యాలు అధ్యయనం చేశారు. భర్త సీతారామ రావుగారు ఆమెకు అధ్యయనంలో తోడ్పడ్డారు. దక్కన్ రేడియోలో 1942-43లలో ప్రసంగాలు చేసేవారు. నాటకాలు రచించి ప్రసారం చేయించారు. అప్పటికి హైదరాబాద్ లో 'గోలకొండ' పత్రిక బాగా ప్రచారంలో ఉంది. తెలుగు తల్లి, దక్కన్ కేసరి, విభూతి మాసపత్రికలున్నాయి. దక్కన్ క్రానికల్ యజమానులు శ్రీ రాజగోపాల్ మొదలియార్ 'తెలంగాణ పత్రిక' అనే తెలుగు దిన పత్రికను ప్రారంభించారు. దక్కన్ క్రానికల్ కు, తెలంగాణా పత్రికకూ సంపాదకులు బుక్కపట్నం రామానుజాచార్యులు గారే. శ్రీ అడవి బాపిరాజు గారి సంపాదకత్వంలో 'మీ జాన్' అనే తెలుగు దినపత్రిక కూడా ఆ సంవత్సరమే వెలువడింది. సరస్వతీ దేవిగారు మీజాన్, గోలకొండ పత్రిక, తెలంగాణా పత్రిక, తెలుగు తల్లి, తెలుగు దేశం పత్రికలకు వ్యాసాలు రాసేవారు. తెలుగు దేశం వార పత్రికలో 'మహిళా లోకం' శీర్షికలు నిర్వహించారు.

అప్పుడు మాడపాటి హనుమంతరావు బాలికోన్నత పాఠశాలలో పనిచేసే బిరుదు వేంకట శేషయ్య గారు, చెలమచెర్ల రంగాచార్యులు గారు ఆ పాఠశాల బాలికలతో "మాతృభారతి" అనే లిఖిత మాస పత్రికను నిర్వహింపజేశారు. దానిలో నందగిరి ఇందిరా దేవి, సంగం లక్ష్మీబాయి, మాడపాటి మాణిక్యాంబ, ఆచార్య లక్ష్మీ రంజనం గారి సోదరి భారతీ రత్నాకరాంబ మొదలయినవారు వ్యాసాలు, కథలు రాసేవారు. సరస్వతీ దేవి గారికి కూడా దానిలో రాద్ధామని వాంఛ ఉండేది. కాని, ఆ పాఠశాల విద్యార్థినులకు, ఉపాధ్యాయినులకే ఆ లిఖిత పత్రిక పరిమితం. కాబట్టి వారిని ప్రోత్సహించేవారు.

సరస్వతీ దేవి గారు 1952 నుంచి మూడేళ్లపాటు ఆంధ్ర సచిత్రవార పత్రికలో 'వనితాలోకం' అనే శీర్షిక నిర్వహించారు. 1956లో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం జర్నలిజం సర్టిఫికేట్ కు కోర్సులో ఉత్తీర్ణులయ్యారు. ఆ కాలంలో ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయంలో ఆంగ్లశాఖలో పట్టభద్రులకు జర్నలిజం డిప్లోమా కోర్సు, పట్టభద్రులు కాని వారికి జర్నలిజం సర్టిఫికేట్ కు కోర్సు ఉండేవి. 1960 - 66 లలో 'కృష్ణాపత్రిక' వార పత్రికలో ఇయం గేహ్ లక్ష్మి : అనే మహిళా శీర్షిక నిర్వహించారు. ఈమె బాల సాహిత్యానికి చేసిన అమూల్యసేవను పురస్కరించుకొని, బాలల అకాడమి 'బాల బంధు' అవార్డుతో గౌరవించింది. 1958లో ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం సరస్వతీ దేవి గారిని శాసనమండలి సభ్యురాలిగా నియమించింది.

సరస్వతీ దేవి గారు 20 నవలలు, ఐదారు కథాసంపుటాలు, ఆరు వ్యాస సంపుటాలు, తేజో మూర్తులు అనే జీవిత సంగ్రహం, జాతి రత్నాలు అనే పేర స్త్రీల పాటల కథలు, రాగంలో రంగులు అనే పేర నాటికలు బాలురకోసం మూడు జీవిత చరిత్రలు రచించారు. ఆంగ్లం నుంచి కొన్ని పుస్తకాలు

అనువదించారు. ఈమె రచించిన స్వర్ణకమలాలు నవలకు 1982లో కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు లభించింది.

సరస్వతీ దేవి గారు ప్రధానంగా రచయిత్రే అయినా పత్రికా రచయిత్రుగా కూడా గొప్ప సేవ చేశారు. కాబట్టి పత్రికా రచయిత్రుగాను పరిగణిస్తున్నాను.

ఈవ్యాసం పరిమితి 1879 నుంచి 1950 వరకే కాబట్టి తర్వాతి పత్రికా రచయితులను ప్రస్తావించలేదు. 1950 తర్వాత తెలుగు పత్రికలలో పలువురు ఉన్నతవిద్యావతులు సబ్ ఎడిటర్లుగా, అసిస్టెంట్ ఎడిటర్లుగా, ఫ్రీలాన్సర్లుగా పనిచేయడం సాధారణ విషయమైంది.
